

MA 3.133

ERDÉLYI MÚZEUM

AZ

ERDÉLYI MÚZEUM-EGYLET BÖLCSELET-, NYELV- ÉS TÖRTÉNET-
TUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYÁNAK KIADVÁNYA

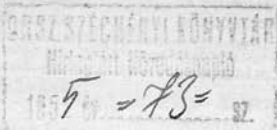
XII. KÖTET

SZERKESZTI

A SZAKOSZTÁLY VÁLASZTMÁNYAVAL EGYETÉRTVE

Dr. SZÁDECZKY LAJOS

TITKÁR

KOLOZSVÁR

AJTAI K. ALBERT SAJTÓJA

1895

TARTALOM.

I. Értekezések.

	Lap.
<i>Balogh Arthur dr.</i> : A belga alkotmányrevízió	26
<i>Bálint Gábor</i> : A mongol császárság története	121, 209, 248
<i>Békésy Károly dr.</i> : Az arányos képviseleti rendszer	413, 477, 513
<i>Boros Gábor dr.</i> : Berzsenyi eszthetikai és kritikai munkássága	192, 260, 320
<i>Cserép József dr.</i> : A Sallustius és Cicero-féle Invectiva	335
<i>Fenichel Sámuel</i> : A dák kardokrol	1
<i>Finály Henrik dr.</i> : Érdekes római régiség	365
<i>Goptsa László dr.</i> : A magyarországi örményekről	375
<i>Gyalui Farkas dr.</i> : Egy székely katona költő a mult századból	77
<i>Györke Lajos</i> : A fogarasmegyei oláhok építkezési és lakás-viszonyai	129
<i>Moldován Gergely dr.</i> : Felméri Lajos	65
<i>Szamosi János dr.</i> : A nők az ókori görögöknél	177
A nők a régi görög irodalomban	293
<i>Szádeczky Lajos dr.</i> : Hogy éltek az erdélyiek 2—300 évvel ezelőtt	8
Cserei Mihály végrendelete	388, 429, 493 és 546
<i>Thallóczy Lajos dr.</i> : Északkeleti Európa s az újabb magyar irodalom	84, 15
<i>Téglás Gábor dr.</i> : Dák várak Udvarhelymegye keleti és északi hegyvidékein	237, 312
<i>Versényi György dr.</i> : Medgyes Lajos élete	420, 461, 529
<i>Wertner Mór dr.</i> : A Kőkényes Ré-nold nemzetiség Erdélyben	347
Maran bán	383

II. Irodalmi szemle.

I. Hazai irodalom.

	Lap.
Az erdélyi nemesség czimerei. <i>Sz. L.</i>	149
<i>Berger Albert dr.</i> : A besztercei levéltár oklevelei. <i>Veress Endre</i>	399
<i>Boros Gábor dr.</i> : Vadnay Károly. <i>F.</i>	358
<i>Concha Győző</i> : „Politiká“-ja. <i>B. A. dr.</i>	219
<i>Csánki Dezső dr.</i> : Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. <i>M. S.</i>	354
<i>Doby Antal</i> : A Lónyai család története. <i>d. i.</i>	449
<i>Ferenczy István</i> : Életpályák. <i>Szamosi János</i> története. <i>Vas Miklós</i>	98
<i>Gál Kelemen</i> : Trendelenburg bölcsészeti rendszere, tekintettel Kantara	280
<i>Hunfalvy Pál</i> : Az oláhok története. <i>Moldován Gergely</i>	94
<i>Kórody Péter</i> : Gyulafehérvári Évkönyv. <i>Téglás Gábor</i>	499
<i>Gróf Kuun Géza</i> : Relations Hungarorum cum Oriente. <i>M. S.</i>	270
<i>Márki Sándor dr.</i> : Arad vármegye és Arad sz. kir. város története. <i>Lázár Gyula dr.</i>	352
<i>Moldován Gergely</i> : Nyílt levelek a bukareti román kulturliga elnökéhez <i>Urecheia A. Lászlóhoz</i>	38
<i>Nagy Ferencz</i> : A bölcsészet története. <i>Szlávik Mátyás</i>	410
<i>Pap Károly</i> : Tóth Ede élete és művei. <i>Krenner Miklós</i>	158
<i>Schwarz Gyula</i> : Politikája. <i>GHR.</i>	395
<i>Sebestyén Gyula</i> : Az Árpádok története. <i>M.</i>	357
<i>Siebmacher-féle Wappenbuch</i>	281

	Lap.
<i>Simonyi Zsigmond</i> : Tüzetes magyar nyelvtan. <i>Demek Győző</i> dr.	501
<i>Szabó Károly</i> és <i>Szádeczky Lajos</i> : Székely oklevéltár. s. s.	153
<i>Szilágyi Sándor</i> : A magyar nemzet története	37
<i>Tibád Antal</i> : A román kérdés és a magyar nemzetiségi politika. (o.)	40
<i>Vigyázó Ferencz</i> : A pragmatica sanctio. y. s.	100
<i>Weber Antal</i> : A Délvidéki Kárpát Egyesület Kalauza. <i>Téglás Gábor</i>	156

2. Külföldi irodalom.

<i>Ardy Lajos Ferencz</i> : Philosophia a közép-iskolában. <i>Brassai Sámuel</i>	41
<i>Flint</i> : A socialismusról. <i>Szlávik Mátyás</i> dr.	273
<i>Kronos</i> újabb tanulmányai. <i>M. S.</i>	223
<i>Scartazzini G. A.</i> : Dantologia. <i>Cs. Papp József</i>	445
<i>Schroeder</i> : A tolstoismus. <i>Szlávik Mátyás</i> dr.	150
<i>Weihinger</i> : Kant kommentárja. <i>Szlávik Mátyás</i> dr.	224

III. Kötőfélék.

Milleniumi képtárgyak Kolozsvármegye történetéből	51
Emlékezés Fenichel Samura. <i>Veress Endre</i>	56
A magyarok első nyomai az Altai óshazában. <i>Gróf Kuun Géza</i> . . .	58
<i>Gróf Kuun Kocsárd</i> necrologia . . .	101

	Lap.
<i>Thorotzkai Sándor</i> : Ehelleus = Achilles-é vagy Illés?	102
Adalék a Hóra lázadás történetéhez. <i>Vas Miklós</i>	105
Naplójegyzetek a Hóra lázadás pusztításáról. <i>Veress Endre</i>	162
Fenichel Samu emlékezete. <i>V. E.</i>	168
Cantu Caesar necrologja. <i>Márki Sándor</i> dr.	226
Viták a magyar nemzet eredete kérdésében	229
<i>Gróf Zichy Jenő</i> kaukázusi expedíciójáról	231, 359, 403
Egyedi Efraim jelentése a Hóra lázadásról	282
<i>Finály</i> : Régészeti új leletek Kolozsvárt	400
<i>Gyalui Farkas</i> : Szentjóni Szabó László emlékezete	455
Az „Olesó Könyvtár” legújabb kötetei	457
Válasz M. B. urnak. <i>Sz. L.</i>	459
<i>Halász Ignác</i> : Szarvas Gábor . . .	506
<i>Kanyaró Ferencz</i> : Székely népdal Oláhországról	555
Az erdélyi nemesség címerei II. f. stb stb. stb.	556
(Apróbb közlemények.)	
Folyóiratok 59, 106, 173, 233, 362, 290, 407, 458, 510 és 559	
Irodalmi újdonságok	287, 360, 404
Új könyvek. <i>Gyalui Farkas</i>	63

Hivatalos Értesítő.

<i>Szakosztályi Értesítő</i> 109, 176, 236, 292, 512	
Szakosztály tagjai névsora	114, 115
<i>Tagdíj fizetések</i> nyugtázása és <i>Tudnivalók</i> a borítékon.	

ERDÉLYI MÚZEUM

XII. kötet.

1895.

I. füzet.

A dák kardokról.)*

A római csalam előtti ős dákok védő és támadó fegyvere kétségkívül más fémből, nevezetesen vasból voltak készítve. E féltelmes, harcziás »barbár« nép, korát felülmúló, praktikus fegyvernemekkel harczolt és szívós kitartását nemcsak czélszerű hadi beosztásának és szervezetének, hanem előnyösebb fegyvereinek is kell tulajdonítanunk.

Tudjuk, hogy Domitianus küldöttje (legatus) Cornelius Fuscus (82-ben Kr. u.), mily jelentékeny vereséget szenvedett, s hogy a Trajánus híres legiói, melyek e kor legjobb katonáiból állottak, csak több véres csata után, mily nehezen igazhették le e népet.

Egyike a legnevezetesebb és ritka, speciális fegyvernemeknek, a befelé görbülő rövid kard, vagy *κοπίς*, copis. Curtius (VII. köt. 14., 24. l.) így írja le: »*copides erant gladii curvati, falcibus similes.*« E sarló alakú kardok szúrásra alkalmatlanok voltak, de annál veszélyesebb *ütő* és *vágó* seb volt velök ejthető. A klasszikus írók egyhangúlag, mint »barbár fegyvert« tüntetik fel, (»βαρβαρικὴν κοπίδα« Alex. 637. lap A.), melynek származását keleten kell keresnünk, mint pl. a persáknál (Xenophon, I. p. 7. A.)

A rómaiak e görbe kard más nemét is megkülönböztetik és ez a keskegyebb és nagyobb pengéjű *sica* (sicarius, sicarii), melyet thrák eredetűnek tartanak (Joseph. Ant. XX. 7.). Különbömben már Thucydides is (II. 167. c.) úgy említi, mint a *thrákok speciális fegyverét.*

A másik bizonyítéka e fegyvernem tényleges létezésének a számos római monumentum. Első sorban a Traján oszlopát említem

*) A Traján oszlopán kifaragott dák fegyverekről és vázokról Király Pál munkatársunk írt részletesen folyóiratunk IV. köt. 424—452. lapján; s e tanulmány kiegészítéséül közöljük most Ausztráliában elhunyt néhai Fenichel Samu hátrahagyott dolgozatát.

Szerk.

E fegyvernem ritkasága arra enged következtetnünk, hogy nem lehet a dák hadsereg rendes és közönséges fegyvere. Úgy látszik, *csak a törzsfőnökök viselhettek ilyen*, mint valami vezérkardot. Feltevésem mellett szól az is, hogy miért oly ritka a Traján oszlopán is; és míg rendszeren a többi fegyvernemmel harczoló dákok jórészt hajdonfejúek, *addig* a görbe kardosak *phrigiai* (lőnöki) *sisakkal* vannak ábrázolva. Az *ádám-klisszii* dobrudzsai emlék is e mellett szól. A görbe karddal harczolók szintén fejhez simuló, egyszerű (török fez alakú) sisakot hordanak, testök széles fém- vagy bőr *szalaggal* van beburkolva, mely páncélz gyanánt szolgált (lorica). Kétségtelen tehát, hogy *a görbe kard vezéri kiváltság* volt, hihetőleg a vas ritkasága miatt.

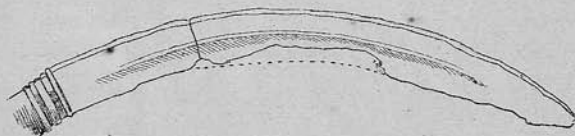
1. ábra.

Az 1. kép a *csákla*-i példányt ábrázolja, mely a n-enyedi kollégiumi régiségár egyik legbecsesebb, jól konzervált tárgya. Lapos, mérsékelt hajlású pengéje két, a kard irányával paralell vércsatornával van ellátva. Hegye visszahajló, foka vastag, éle finom. A markolat-nyújtvány csak egy lyukú, mely hosszú nyelet tételez föl. 1889-ben a *Gruju Luki*-nak nevezett helyen egy szép és ritka nagyságú lándzsával együtt, tehát oly helyen találták, melyet már elég jól ismerünk és a melyről tudjuk, hogy a római uralom előtt Dácia egyik legjelentékenyebb őstelepe volt. Herepei tanár úr igen helyesen tartotta már kezdetben e copist dák eredetűnek.

A 2-ik ábra görbe-kard alakú Mérsékelt félhold alakúlag görbe, keskeny pengéjű, melyet erőszakosan törtek ketté. Lelhelye Turnu-Szeverin közelében, a Duna parton, a Traján hid lábaival

parthoknál igen kedvelt harci eszköz. Az Amboglannában (Birdoswald, Angolország) állomásozott Cohors I. Aelia Dacorum által Julius Modius tiszteletére dedicalt fölratos táblára is ilyen kard lévén vésve, valószínű, hogy a rómaiak meghagyák Dáciában sorozott segéd-csapatáiknak megszokott nemzeti fegyvereiket.

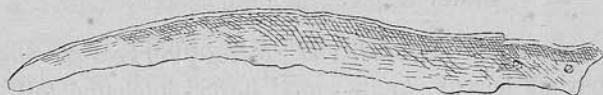
egy irányban; találta Cesar Boliac román régész 1871-ben, több más római tárgy kíséretében. Jelenleg a bukuresti román nemzeti múzeum régiségtárában őriztetik. Hossza 36 cm., a penge szélessége 4 cm. Éle csorbás, foka 0.5 cm. vastag, hegye visszahajló. A markolat töve 3.8 cm. széles s díszített pánttal van ellátva. E tárgy

2. ábra.

hosszú nyélre enged következtetni. Középen egy vércsatorna nyoma látszik. Igen rosszul konzervált, jelenlegi súlya 186 gram.

A 3-ik ábra egy másik ily görbe kard alakját tünteti feli melyet 1864-ben Papazoglu őrnagy *Comani* (Dolzsú-megyei) románia, falu ősteleperől szerzett. Ez igen jól konzervált példány szintén jelenleg a bukuresti régiségtár tulajdona. Csak a közepétől fellelé

3. ábra.

görbe mérsékelten a penge, hegye felé folyton keskenyedő. Hossza 37.5 cm.; szélessége a markolatnál 3.8 cm.; a hegyénél 1 cm. Foka 0.6 cm. Éle ép, erős, csak kevésbé csorbás. Jelenlegi súlya 217 gram. A markolat nyújtott, vagy egyszerű lapos, a penge tövével valamivel keskenyebb, és két lyukú.

A 4. ábra: fénykép-részlet az ádám-klisszui (dobrudzsai) egyik domborműről. Egy *barbár-főnök* (dák, trák?) küzdését ábrázolja, egy római katonával. A hegyes sisakú római auxiliaris katonán kígyó-pikkelyű *loricat* látunk, (Θωγᾶς φολιδιωτης) ki balkezeében hosszú, térden alóli pajzsát (Scutum Θουγᾶς) tart, karjait tekerces *manica* (χειρις) lábát *ocrea* fedi. Baloldalt a vállhoz kötve a *spatha* hüvelye csüng. Jobb kezében hosszú *spatha hispanicát* tart (σπαθη) hasfödésre irányítva. Vele szemben egy barbár főnök áll. Fejét kerek kucsma vagy >fez<-szerű sisak takarja. Arcza barbár-jellegű,

hosszú szakállal. Egész testét szalag-vért fedi. Kezeiben nagy, nehéz *copist* forgat. Nem is gondolva a halálos szúrásra, hatalmas fejcsapással akarja megelőzni és ártalmatlanná tenni dühös ellenfelét.

4. ábra.

Lábainál egy hosszú *lándzsával feltegyverkezett*, elesett vagy sebesült barbár tekszik, kit a római harcoképtelenné tett. E rendkívül érdekes dombormű a bukuresti múzeumban van.

5. ábra.

Az 5. ábra szintén odaváló dobrudzsai fénykép-részlet a trophéum egyik alapzatából, melyen ellenséges védő és támadó fegyverek vannak kifaragva. Ez alkalommal csak az a kis *copis* érdekel bennünket, mely igen-hasonlít a Traján oszlopán levő kisebb félkezű kezelésre alkalmas *copis*okhoz.

A 6. ábra a sarmisaegethusai (Várhely, Hunyadmegyében) példány hű alakja, melyet 1883-ban a dák főváros ásatói, Téglás Gábor és Király Pál a Mitraeum közelében ástak ki. Az igen jól konzervált példány hossza 30 cm. A penge szélessége 4·5 cm. A mérsékelt görbe 19·5 cm. hosszú penge közepén legszélesebb és két paralell véresatornával van ellátva. Foka 0·6 cm. vastag. Éle finom,

6. ábra.

hegye tompa. Markolat-vasa rövid, biztosan félkézre számítva, lapos fával, vagy csonttal volt ellátva a kényelmes kezelés céljából, mely 3 négyszögű szeggel volt odaerősítve, melyek közül egy még most is benn van. Korongszerű gombbal végződött, melynek hivatása volt a kicsúszást megakadályozni. Az alak eredeti típus, melyhez hasonlót a Traján oszlopi domborműveken latunk.

És végre a 7. ábra egy, a Traján oszlopán levő dák harcosot (főnököt) tüntet fel, ki félkézzel kezeli *copis*-át és csak összehasonlítás szempontjából idézem. Alakja rendes, csak egy kissé a hegyénél igen hirtelen görbülő és ezért némi hasonlatot mutat az úgynevezett »kaczor kés«-ekhez (oláhuul koszor), melyeket Erdélyben a parasztok mindenütt használnak. S nem épen lehetetlen, hogy e sajátságos kések a *copis*ok utánezatai.*)

7. ábra.

FENICHEL SÁMUEL.

*) Az ó egyiptomi királyok jelvényei közt ott találom a »sarlós« kardot. Ezt a kardot görbe alakjáról elnevezték »*czomb*«-nak, egyiptomi nyelven »*chopesch*« (olv. khopes). Vajjon nem ez-e a *κοπις* ősapja?

Finály.